

Z literatury

Book reviews

Petr Procházka (ed.)

Ústav biologie obratlovců Akademie věd České republiky, v.v.i., Květná 8, CZ-603 65 Brno;
e-mail: prochazka@ivb.cz

Procházka P. (ed.) 2020: Z literatury. *Sylvia* 56: 115–126.

Cílem této rubriky je pomoci čtenářům zorientovat se v džungli odborných knih s nejrůznější ornitologickou tematikou, upozornit na významné aktuální publikace, ale i jiné nedávno vyšlé knihy, které by mohly jinak zapadnout. Kromě toho mohou být recenze i poučením, a to díky vybraným stěžejním momentům, které někteří recenzenti umí trefně zdůraznit. Prosíme zájemce o sepsání recenze, vydavatele nebo čtenáře *Sylvie*, kteří mají návrhy na publikace vhodné k recenzi, aby se obraceli na editora (viz kontakt výše). Texty v této rubrice vyjadřují názor pisatele, nepodléhají recenznímu řízení, pouze procházejí redakční a jazykovou úpravou. V letošní rubrice „Z literatury“ se můžete těšit na druhé vydání výpravné příručky o určování stáří evropských pěvců, na netradiční pohled na přikrmování ptáků, na monografii pojednávající o ekologii lesních druhů ptáků a na poutavě psanou knihu o ptačích parazitech.

The aim of this section is to guide the readers through the jungle of ornithological books by drawing their attention to significant current publications or some easy-to-overlook books. Book reviews can also inform the readers about significant moments which some reviewers are able to brilliantly pinpoint. Please, contact the book review editor if you wish to write a review, offer or suggest a book for review. The book reviews in this section express the opinion of the writer, do not undergo review process and are only subject of copyediting. In this year's "Book reviews", you can enjoy the second edition of the spectacular handbook on ageing of European songbirds, an unusual perspective on bird feeding, a monograph on the ecology of forest bird species and an engaging book on bird parasites.

Jenni L. & Winkler R. 2020: *Moult and Ageing of European Passerines. Second Edition.*

Helm, London (ISBN 978-1-4729-4151-0).
322 str., cena 85,50 GBP.

V létě tohoto roku vyšlo dlouho očekávané druhé vydání knihy *Moult and Ageing of European Passerines* od autorů Lukase Jenniho a Raffaella Winklera. Reedice této (po Svenssonovi druhé) „kroužkovatelské bible“ nepřichází jen s nějakými drobnými kosmetickými vylepšeními, ale v první řadě se jedná

o důkladnou aktualizaci informací po více než čtvrtstoletí od prvního vydání (z roku 1994), kdy se toho na poli výzkumu pelichání hodně událo. Kromě obrovského množství vlastních pozorování, na kterých je převážně založena druhá část, totiž kniha obsahuje mnoho citací odborné literatury včetně (v době vydání) té nejnovější, která byla k dispozici. Mimo to je zde také celá řada odkazů na sesterskou knihu (Jenni & Winkler 2020), která je zaměřena na biologii pelichání obecně a která vyšla letos v září. Celkově kniha narostla o bezmála sto stran.

Ale začněme tím, jak kniha vypadá. Někteří si možná pamatují na vyložené zpackané dotisk prvního vydání. Zde je naštěstí grafická stránka na prvotřídní úrovni, fotografie jsou kvalitně vytištěné a je na nich vidět to, co autoři zamýšleli. Formát knihy je poměrně velký, o něco větší než A4, a tak jsou obrázky i text dostatečně velké a dobře čitelné. Obrázků a různých velmi názorných grafů vhodně doplňujících text je kniha ostatně plná. V některých recenzích jsem se dočetl, že obrázky křídel jsou oproti elektronické verzi knihy příliš tmavé, nicméně u svého výtisku jsem tento dojem neměl, vyjma fotografií křídel rákosníků. Ta jsou v knize pocitově tmavší než ve skutečnosti. Pokud je ale předmětem fotografie nějaké rozhraní v pelichání, je dobře patrné. A pokud není, je to dané tím, že je vidět špatně i ve skutečnosti.

Knihy je stejně jako její první vydání rozdělena na dvě hlavní části. První část se zabývá pelicháním pěvců obecně a druhá je pak zaměřena na určování stáří pěvců podle opeření s konkrétními příklady jednotlivých druhů. Těch oproti prvnímu vydání přibýlo – nově jich je 74, tedy o 16 více. To není sice nijak oslnivá cifra, nicméně výběr druhů je to velmi široce zvolený, protože pokrývá většinu čeledí vyskytujících se v Evropě. Vybraní zástupci navíc téměř dokonale pokrývají různé typy pelichání, které se u daných čeledí vyskytují. Spolu s informacemi v první části je pak možné s jistou dávkou zkušenosti určovat i druhy ptáků, které v knize nejsou detailně rozebrány. Kromě informačně obsáhlého textu (který od prvního vydání narostl o nové poznatky) a bohaté doprovodné fotogalerie křídel různě starých jedinců je u každého druhu součástí textu i několik grafů, které shrnují jednoduchou formou rozsah jednotlivých pelichání, kterými pták za svůj život prochází. Samotné texty jsou podrobné, ale přehledné. U kaž-

dého druhu nalezneme i odstavec, který shrnuje nejdůležitější znaky pro určení stáří, a to zvláště na podzim a zvláště na jaře.

Druhá část knihy, tedy jednotlivé dopodrobna rozebrané druhy, je zřejmě tím hlavním tahákem pro pořízení knihy. Tím ovšem nemám na mysli, že by první část byla méně podařená a zajímavá. Jak jsem již zmínil na začátku recenze, tento „úvod“ je vlastně poměrně obsáhlý a detailně zpracovaný rychlokurz biologie pelichání evropských pěvců. Jsou zde zjednodušeně, ale přesto úplně rozebrány obecné zákonitosti pelichání, jeho fyziologie a ekologie. Zároveň jsou velmi přehledně popsány pelichací strategie evropských pěvců, a to zvláště dospělých a zvláště jednoletých ptáků. Nachází se zde také schematický přehled pelichání všech evropských druhů pěvců. Byl by hřích při pořízení knihy tuto první část přeskocit a používat jen část druhou – jednak kvůli nutnému pochopení termínů, které autoři používají, ale hlavně kvůli množství užitečných informací, které jsou zde srozumitelně podávány. Zvláště pro začínající kroužkovatele jsou tyto úvodní kapitoly téměř povinnost, která se jim v terénu bohatě vyplatí.

Knihy obsahuje i třetí část, která je nejkratší a skromně označená jen jako „dodatek“. Zabývá se pneumatizací lebky – velmi užitečným znakem, který stále není mezi českými kroužkovateli příliš využíván. Tato kapitola obsahuje nejen návod, jak pneumatizaci posuzovat, ale i přehled postupu pneumatizace u 46 druhů evropských pěvců v průběhu podzimu. Dále v knize samozřejmě nalezneme jmenný rejstřík, velmi obsáhlý seznam použité literatury a cizojazyčný slovníček pojmů.

Knihu jsem měl možnost v terénu otestovat především během léta a nastupujícího podzimního tahu. Zvolený formát tuto knihu sice nepředurčuje jako

příručku, kterou si člověk zabalí spolu s dalekohledem do batohu při cestě za ptáky, ale své místo někde v poklidu na rozkládacím stole by mohla v terénu mít. Shledal jsem ji jako výborný doplněk po každé, když jsem si potřeboval představit, jak přesně má popisované rozhraní vypadat. Autoři si dali práci a na fotografiích zachycují celé spektrum různých pelichajících ptáků tak, aby zachytili jak situace běžné, tak ty méně běžné. Zvláště obrázky ptáků z čeledi konipasovitých, u kterých je určování věku typicky poměrně obtížné, mi přišly velmi vhodné.

Vady nebo nedostatky se na této knize hledají opravdu těžko. Samozřejmě největší překážkou pro anglicky nehovořícího čtenáře bude právě jazyk. Ti, co angličtinou vládnu, však podle mě objeví výbornou knihu, přestože její cena je poměrně vysoká. Osobně bych snad jen ocenil u každého druhu jednoduchý graf s časovým rozložením jednotlivých pelichání obdobně jako v kroužkovatelské příručce Laurenta Demongina (Demongin 2016). Nicméně mě nenapadá vážnější nedostatek, na který bych při čtení knihy narazil. Kniha je ukázkou švýcarské kvality. Samozřejmě lze namítat, že výběr druhů je vlastně docela chudý. Pro někoho může být na překážku i zaměření knihy – autoři pracují primárně s určovacími znaky, které je možné nalézt v křídle. Druhá část knihy je proto plná fotografií křidel a ničeho jiného. Nicméně u druhů, kde znaky v křídle k určení stáří použít nelze (ale nejen u nich), autoři slovně uvádějí další použitelné znaky, především již zmíněný stav pneumatizace lebky, ale i tvar rýdováků nebo barvu duhovky. Je třeba připomenout, že kniha není zaměřena na určování pohlaví – na to je nutné použít jiné příručky.

Co říci na závěr? I přes drobné nedostatky je kniha jednoduše skvělá. Pro kroužkovatele, kteří nevlastní první vydání, je její pořízení téměř povinností.

Ale i ti, kteří první vydání mají, rozhodně neprohloupí, pokud se rozhodnou pro koupi druhého vydání. Množství nových poznatků, stejně jako několik nových druhů zařazených do publikace oproti prvnímu vydání, rozhodně stojí za to. Kniha ovšem není určena pouze kroužkovatelům, ale všem, které spojuje zájem o proces pelichání a o určování stáří evropských pěvců. Koneckonců na rčení, že jeden (dobrý) obrázek rozhraní pelichání vydá za tisíckrát opakované „*buffy tips*“ a „*moult limit in greater coverts*“, něco opravdu je.

Ondřej Kauzál

Demongin L. 2016: *Identification Guide to Birds in the Hand*. Laurent Demongin, Beauregard-Vendon.

Jenni L. & Winkler R. 2020: *The Biology of Molt in Birds*. Helm, London.

Jones D. 2018: *The Birds at My Table: Why We Feed Wild Birds and Why It Matters*.

Cornell University Press, Ithaca (ISBN 978-1501710780). 328 str., cena 19,95 USD.

Jistě řada z vás v zimě přikrmuje ptáky. Na tom není nic neobvyklého. Zamýšleli jste se ale někdy nad tím, *proč* ptáky krmíte? Asi ano, ale troufnu si tvrdit, že ne tolik jako autor této knihy. Profesor Darryl Jones je Australan. Jenže v Austrálii, na rozdíl od naprosté většiny zemí, dlouhodobě panuje představa, že by se volně žijící ptáci přikrmovat neměli. Přesto se autor při svých výzkumech ekologie ptáků v městském prostředí opakovaně setkával s tím, že řada Australanů má na zahradě krmítka a ptáky přikrmuje. Ale ne klasickou směskou zrní. Považte – na krmítku zde najdete mleté maso, párky, salám, sýr a jiné pro našince poněkud

nečekané pokrmu. Samozřejmě to souvisí s tím, že tamější krmítka navštěvuje velmi odlišné spektrum strážníků, jako např. flétnáči australské (*Gymnorhina tibicen*), stračí (*Strepera graculina*) a černohrdlí (*Cracticus nigrogularis*), nebo třeba ledňák australský (*Dacelo novaeguineae*), kteří nabízenými potravinami rozhodně nepohrdnou. Kdybyste totiž na krmítko v Austrálii nasypali směs zrní ze supermarketu, pak by se na něj ve velkém slétly introdukované druhy jako zdivočelí holubi domácí (*Columba livia* f. *domestica*), vrabci domácí (*Passer domesticus*), špačci obecní (*Sturnus vulgaris*) a majny obecné (*Acridotheres tristis*). A po těch Australané zrovna moc netouží... Prof. Jonese to zaujalo natolik, že se začal soustavně zabývat důvody, proč lidé ptáky přikrmují, a ptát se, jaké důsledky může přikrmování mít.

Nelekejte se, nejedná se o žádný pamflet proti krmení volně žijících ptáků. Autor, který sám má na zahradě krmítko, k tomuto tématu přistoupil zodpovědně, kriticky a pečlivě. Přečetl dostupné (anglicky psané) vědecké články, které se problematikou přikrmování ptáků zabývají, a s jejich autory následně živě komunikoval po telefonu i osobně, přičemž za nimi cestoval téměř po celé planetě. Nejenže si zaletěl do Spojeného království nebo do Spojených států, ale zavítal např. i na Nový Zéland nebo do Polska. Ukázalo se totiž, že o krmení ptáků si lidé tuze rádi povídají. Prací na této knize tak strávil přes deset let. Jeho vytrvalé úsilí ale podle mého názoru stálo za to. Díky tomu se teď, byť za nepříliš nápaditou obálkou, skrývá zajímavé a inspirativní čtení, které nenásilně vybízí k zamýšlení se nad motivy a dopady této zdánlivě obyčejné lidské kratochvíle. Jakmile se do textu knihy začtete, vytanou vám na mysl třeba následující otázky: Jak moc ovlivňuje pravidelné přikrmování složení přijímané

potravy? Je nabízené krmivo dostatečně nutričně vyvážené a neovlivňuje jeho kvalita kondici ptáků? Promítá se i do velikosti snůšek a do úspěšnosti hnízdění? Jak přikrmování ovlivňuje chování ptáků? Pomáhá ptákům lépe přežít nepříznivé období roku? Jak mění složení ptačích společenstev? Na tyto a mnohé další otázky se autor snaží v této knize postupně odpovídat.

Po úvodní kapitole nás autor provede historií krmení volně žijících ptáků, které bylo donedávna spíše nahodilé a nesystematické. V typickém případě lidé na severní polokouli za krutých zim sypali ptákům drobky ze stolu na okenní římsu. Až mnohem později začali lidé podomácku vyrábět krmítka. Pozoruhodnou postavou byl svobodný pán von Berlepsch, který na svém durynském panství jako první prováděl systematické zásahy do krajiny ve snaze zastavit úbytek ptáků a mj. vyvěšoval velké množství budek (von Berlepsch 1899). V knize, která vycházela z ochrannářských zkušeností tohoto šlechtice, lze najít první návody, jak mají vypadat správná a funkční krmítka (Hiesemann 1907). Nicméně teprve až na přelomu 19. a 20. století se v německy mluvících zemích a ve Spojeném království rozjela komerční výroba krmítek a krmných směsí. Od té doby došlo k expanzi této branže vedoucí až k současným důmyslným plastovým krmítkům, průmyslově vyráběným krmným směsím a doprovodným marketingovým strategiím cílícím na lidské emoce typu „*Máte rádi ptáky? – Pomozte je chránit!*“. Autor v této souvislosti zmiňuje, že některé ochrannářské a odborné společnosti nejenže poskytují rady, jak správně přikrmovat, ale rovnou ve svých e-shopech nabízejí ke koupi krmítka i vhodné krmivo, a poukazuje tak na jistou provázanost mezi těmito společnostmi a producenty krmiv. Zde se pak mohou poněkud stírat

hranice mezi čistě vědeckým přístupem, „ochranařinou“ a marketingem. Je až k neuvěření, jak se z původního sypání drobků na parapet stal gigantický globální byznys. Odhaduje se, že množství krmiva pro volně žijící ptáky, které se ročně prodá jen ve Spojených státech, by naplnilo nákladní vlak s 22 tisíci vagonů. To vskutku není málo. A navíc se jedná o celosvětový fenomén. Největší odbytiště se nacházejí zejména v Evropě a Severní Americe, avšak některá semena a ořechy pocházejí úplně odjinud (Indie, Myanmar, Čína, Ukrajina, Rusko, Brazílie a Argentina).

Ve třetí kapitole se autor zabývá otázkou, zda krmít jen v nepříznivém období roku (např. u nás v zimě), nebo celoročně. Je zajímavé, že v Evropě převažuje tradiční představa, že se má krmít jen v zimě a tím pomáhat ptákům překonat toto období nouze, zatímco v Severní Americe a v teplejších oblastech naší planety se běžně krmí celoročně, protože tam u lidí převažuje spíše motivace ptáky přilákat a pozorovat. Zdá se však, že i řada lidí ve střední Evropě postupně přechází na celoroční příkrmování. Nemalou roli v tom zjevně hraje i nestor německé ornitologie prof. Peter Berthold, jehož bestseller celoroční krmení vehementně (a možná až poněkud nekriticky) propaguje (Berthold & Mohrová 2018).

Ve čtvrté kapitole autor rozebírá, jaký efekt může mít příkrmování na volně žijící ptáky. Nestanou se závislí na pravidelném přísunu této potravy? Pomáhá příkrmování i ubývajícím druhům, nebo z něj těží zejména hojně, oportunistické, případně introdukované druhy? Nezvyšuje vysoká koncentrace ptáků stres při konkurenci o potravu? Nepřenáší se vinou zvýšené hustoty ptáků nemoci, a to i mezi druhy, které by mimo krmítko normálně nepřišly do styku? To vše jsou otázky, na které by ne-

bylo špatné znát odpovědi, pokud chceme zodpovědně krmít. Když vezmeme v úvahu to, že se ročně zkrmí miliony tun krmiva, je dost pravděpodobné, že to nějaký vliv na jeho opeřené konzumenty mít bude. Autor se na výše uvedené otázky postupně snaží odpovídat na základě publikovaných studií. Přestože se pídlí poctivě, často byl nucen konstatovat, že vědeckých prací na tato témata není mnoho. Některé studie prokázaly pozitivní vliv na kondici ptáků, jiné ale zase potvrdily, že na krmítku je větší šance se infikovat nemocemi. Příkrmování sice zvyšuje populační hustoty ptáků využívajících krmítka, ale nezvyšuje druhovou pestrost, navíc např. na Novém Zélandu způsobilo ústup původních druhů. Na krmítkách se zvyšuje agresivita, krmítka lákají predátory a v některých částech světa i nepůvodní druhy ptáků. Příkrmování ovlivňuje i tahové chování ptáků – zde zmiňme alespoň notoricky známý případ vytvoření nového zimoviště pěnice černočelá (*Sylvia atricapilla*) na Britských ostrovech.

Pátá kapitola plynne navazuje pojednáním o studiích, kde bylo příkrmování nedílnou součástí experimentálního designu. Tyto výzkumy ukázaly, že příkrmování zvyšuje pravděpodobnost přežití zimy, zpravidla zlepšuje tělesnou kondici, vede k časnějšímu hnízdění a zvyšuje pravděpodobnost úspěšného vyvedení mláďat. Na druhou stranu se ukazuje, že může mít i nečekané nežádoucí účinky: dlouhodobé celoroční dokrmování např. zmenšilo velikost snůšky a počet vyvedených mláďat, anebo tučná potrava snižovala velikost a kvalitu žloutku. U klasických krmítek ale pochopitelně nejde o promyšlenou vědeckou studii – celosvětově tak příkrmování ptáků ve své podstatě představuje spontánní velkoškálový experiment, který však nikdo neplánuje, nemonitoruje a ani neukončuje. Z toho logicky vyplývá oprávněná

obava, zda takový ohromný zásah nemůže ptáky nějak (ať již pozitivně nebo negativně) ovlivnit. O rozsahu vlivů na tak velké škále ale bohužel nevíme mnoho. Dobrou zprávou je, že ve většině dílčích případů to není nic dramatického a opakovaně se ukazuje, že ptáci nejsou na krmítkách závislí a berou nabízenou potravu jako doplněk na přilepšenou.

Šestá kapitola nakousne poměrně ožehavé téma rizika infekce ptáků na krmítkách. Autor zde přehledně ilustruje možnosti nákazy na příkladu mykoplazmózy (u hýla rudoprsého *Haemorrhous mexicanus*), trichomonózy (která zřejmě přešla z holubů hřivnáčů *Columba palumbus* na zvonky zelené *Chloris chloris* a jiné pěnkavovitě) a ptačích neštovic. V této souvislosti je dobré si uvědomit, že některá z těchto onemocnění způsobila dramatický úbytek daného druhu. Zaznívá zde i problematika nekvalitního krmiva, ať už zkaženého (obsahujícího např. aflatoxiny) anebo kontaminovaného pesticidy, které v extrémních případech způsobuje úhyn ptáků. A konečně se kapitola dotkne i dietetické vyváženosti a nutriční hodnoty krmiva, jež mohou být v některých kontextech rovněž důležité.

V sedmé kapitole zavítáme mj. na Nový Zéland, kde se příkrmování stalo zcela zásadním nástrojem, jak zachránit některé druhy ohrožené vyhoubením. Mnozí z vás jistě znají napínavý příběh záchrany kakapa sovího (*Strigops habroptila*). Kdo ne, nechť si přečte tuto kapitulu. Kromě kakapa zde potkáte také slípku takahe (*Porphyrio hochstetteri*), medosavku hvízdavou (*Notiomystis cincta*) a v závěru budete i svědky spektakulárního krmení reintrodukovaných luňáků červených (*Milvus milvus*) ve Velké Británii. Příkrmování má v ochraně ptáků neoddiskutovatelné místo, jen je třeba domyslet jeho udržitelnost a případné následky toho, když se krmit přestane.

Knihy je průběžně ožívována barvitým líčením osobních setkání autora s nejrůznějšími lidmi po celém světě. Čtenář z těchto pasáží záhy vytuší jeden důležitý moment: lidé velmi rádi a ochotně ptáky krmí. Detailní analýza v osmé kapitole pak ukazuje, že tato činnost lidem přináší radost a uspokojení. Majitelé krmítek mají často dobrý pocit, že ptákům pomáhají, a někteří jsou přesvědčeni, že tak mohou alespoň částečně odčinít to, jak se chováme k naší planetě. Zadostiučinění nezřídka přináší i skutečnost, že jsou ptáci ochotni nabízenou potravu přijímat a že je díky tomu lidé mohou na oplátku zblízka pozorovat a obdivovat. Z knihy vyplývá, že příkrmování ptáků je pro řadu lidí důležité a přitom si zakládají nejen na této činnosti, ale velmi jim záleží i na jejich opeřených strážnících. To je veskrze pozitivní zpráva, protože toho lze využít, ať už při osvětě týkající se kvality a pestrosti nabízeného krmiva, anebo při apelu na dodržování čistoty krmítek a hygienických opatření jako účinné prevence šíření onemocnění.

Knihu uzavírá zajímavá autorova myšlenka: „*Myslíme si, že krmítka jsou pro ptáky. Krmítka ale ve skutečnosti vyvěšujeme kvůli sobě. Nezdá se ale, že by to ptákům vadilo. Přilétají a ochotně zpestřují naše životy, přičemž nás udivují a přinášejí nám naději, poznání a potěšení.*“ Dovolím si ještě dodat: Tak je krmme správně a zodpovědně.

Petr Procházka

- Berthold P. & Mohrová G. 2018: *Krmíme ptáky – ale správně*. Nakladatelství Kazda.
- Hiesemann M. 1907: *Lösung der Vogelschutzfrage nach Freiherrn von Berlepsch*. Franz Wagner, Leipzig.
- von Berlepsch H. F. 1899: *Der gesamte Vogelschutz. Seine Begründung und Ausführung*. Köhler, Gera-Untermhaus.

Mikusiński G., Roberge J.-M. & Fuller R. J. (eds) 2018: *Ecology and Conservation of Forest Birds*.

Cambridge University Press, New York (ISBN 978-1-107-42072-4). 552 str., cena 39,99 GBP.

Když jsem se dozvěděl, že vyšla kniha s názvem *Ecology and Conservation of Forest Birds*, pojal jsem k ní spíše nedůvěru – vždyť co nového se ještě dá napsat o netropickém lese severní polokoule a jeho ptačích obyvatelích? Po nějaké době jsem se do knihy přesto začal a v žádném případě toho nelituji.

Začnu několika postřehy: 1) Kniha je doslova nabitá informacemi, a to nejen výsledky akademického studia různých aspektů ptačí ekologie, ale taktéž „atlasového“ mapování či lokálního faunistického výzkumu. Plyne z toho potěšitelné poselství – pokud jsou data zodpovědně sbírána a sdílena, má smysl věnovat se ornitologii na kterékoli z těchto úrovní. 2) Na sepsání textů se podílelo celkem 28 autorů, což už předem naznačuje, že široká paleta témat napříč různými regiony je řešena kompetentně. Kniha přesto nepůsobí jako nějaké „sebrané spisy“ – jednotlivé části jsou vyvážené, dobře na sebe navazují a jsou provázány vzájemnými odkazy. 3) Potěšila mne česko-slovenská stopa, která je patrná hned na několika místech knihy v citované literatuře či v poděkováních za spolupráci. Možná je to tím, že obě naše země na tom v evropském kontextu nejsou s druhovou bohatostí lesních druhů zle, což se ostatně z knihy také dozvíte.

Jak je jasné již z názvu, kniha se zaměřuje na lesní ptáky. Čtenáře však může zarazit trochu překvapivé chápání toho, co je či není lesní pták. Například konipasa bílého (*Motacilla alba*) nebo třeba strnada obecného (*Emberiza citrinella*) by mezi lesní ptáky každý nezařadil. A to

i přesto, že v lese žijí – jedná se o druhy, které zřejmě již v dobách před výraznějším odlesněním obývaly mezery v lesních porostech nebo zkrátka rozvolněné porosty podmíněné narušením zápoje či omezením růstu dřevin různými činiteli, jako je oheň, vítr, voda, půdní podmínky nebo biotičtí činitelé od virů po velké býložravce. Lesní spáleniště nebo kůrovcové oko jsou však stále lesem a jejich ptačí obyvatelé jsou proto lesními ptáky. Ale pozor, nejde tu o nějaké umělé škatulkování, ale o vymezení modelové skupiny druhů, se kterou se bude dále pracovat, aniž by se zájem omezil jen na úzký okruh lesních specialistů. V rámci mantinelů použitého výběru je pak s jednotlivými druhy nakládáno v souladu s jejich biotopovými nároky, které jsou samozřejmě různé – ostatně, i lesní prostředí je různorodé. Dle potřeby jsou rozlišovány obyvatelé různých formací či vývojových stadií lesa, druhy okraje/vnitřku lesa či specifických typů lesního prostředí (např. mokřadní lesní ptáci), případně jsou lesní ptáci děleni do jemnějších gild podle jejich hnízdních, potravních nebo migračních zvyklostí. Toto chápání různosti lesních druhů se pak promítá i do rozmanitosti možných ochrannářských opatření. Nebudu ale předbíhat.

Kniha je rozdělena do tří tematických částí vždy o několika kapitolách. První část se věnuje adaptacím lesních ptáků a začíná kapitolou o původu a dynamice lesních ptáků na severní polokouli. Čtenář je poutavě veden k uvažování o tom, že avifauna má svou historii (vznik a vymírání druhů, posuny areálů) a to, co dnes vidíme, je jen jeden bod na časové ose. V historickém kontextu lze vysvětlit geografické rozdíly v druhové rozmanitosti či taxonomickém složení lesní avifauny. Rovnou je třeba zdůraznit, že celou knihou se prolíná porovnání mezi kontinenty, zejména mezi Evropou

a Severní Amerikou. Porovnání s Asií se děje také, i když méně. To je možná škoda, ale knize to jistě nelze vyčítat – už jen porovnávání Evropy a Severní Ameriky, které je prováděno velice důsledně, považuji za bonus. Další kapitola první části se věnuje ekologickým adaptacím ptáků na různá prostředí lesa, přičemž se zaměřuje na strukturu potravních, hnízdních a migračních gild lesních ptáků. Dočtete se zde, že relativní rozdělení počtu druhů do gild je až na výjimky, např. větší zastoupení dutinově hnízdících nebo rezidentních druhů v Evropě, mezikontinentálně velmi podobné. Kvůli následující kapitole, která je uceleným přehledem problematiky hnízdění ptáků ve stromových dutinách, jsem vlastně po knize sáhl. Bylo pro mne velkým příslibem, že tuto kapitolu sepsali opravdoví bardi výzkumu dutinově hnízdících ptáků – Kathy Martin a Tomasz Wesołowski (pro ukázkou jejich práce viz např. Martin & Eadie 1999 nebo Wesołowski 2007) – a rád přiznám, že má očekávání (v dobrém slova smyslu) splnili. Ani oni se nevyhýbají konfrontaci situace v Evropě a v Severní Americe – uvádějí např. významnější roli dlabajících druhů ptáků jako producentů dutin pro jejich následně obyvatele v Severní Americe, zatímco v Evropě tito tzv. sekundární obyvatele ve větší míře obsazují dutiny vzniklé vyhníváním a dalšími „neptačími“ činiteli (jev poprvé souborně představený v práci Cockle et al. 2011). Tento rozdíl je však zčásti artefaktem výběru studovaného biotopu, protože dutiny vzniklé vyhníváním jsou početnější ve vyspělých listnatých porostech a ty jsou častěji studovány v Evropě, zatímco severoamerické dutinové studie pocházejí spíše z porostů jehličnatých. Ze svého pohledu bych ještě doplnil, že výše uvedené dělení dvou typů dutin podle jejich původu (angl. *excavator/decay-formed cavities*) plně nezohledňuje význam zejména dat-

lovitých ptáků jako producentů dutin, protože ti kromě tesání svých hnízdních dutin také porůznu prohlubují vyhnívající zákoutí stromů (např. místa po vylomených větvích) a tesají úzké „potravní“ otvory do kmenů/větví se ztrouchnivělým vnitřkem. Zkrátka, i dutiny vznikající „vyhníváním“ jsou do jisté míry spoluvytvářeny dlabajícími druhy ptáků. To však nijak nesnižuje (nanejvýš jen upřesňuje) význam výše uvedeného a v dutinových studiích zaužívaného dělení na morfologicky a původem unifikované hnízdní dutiny datlovitých ptáků a rozmanité dutiny ostatní.

Druhá část knihy zevrubně představuje evropské lesy a jejich ptačí společenstva. Nejprve je použit makroekologický pohled na druhovou bohatost lesních ptáků, pro který autoři důkladně vytěžili data z prvního evropského hnízdního atlasu (Hagemeijer & Blair 1997). Na mapách je ukázáno geografické rozložení diverzity lesních druhů obecně a poté podle jednotlivých gild. Patrný je zejména východo-západní gradient poklesu druhové rozmanitosti lesních ptáků, který zjevně souvisí s různou intenzitou hospodaření v krajině. Zajímavým postřehem je pak to, že nejvíce „naturových“ druhů lesních ptáků na jednotku plochy žije na východní periferii Evropské unie. Následující kapitoly se podrobně věnují jednotlivým přirozeným typům netropického lesa severní polokoule – boreálnímu, subalpínskému, temperátnímu a středozemnímu – a taktéž plantážím nepůvodních druhů dřevin. Rozebírána jsou specifika jednotlivých lesních formací, jako jejich avifauna, struktura gild nebo třeba ohrožující faktory, a to včetně možných scénářů budoucího vývoje. Autory jednotlivých kapitol jsou místní znalci, kteří vás s patřičnou dávkou nadšení zasvěťí do fungování jimi popisovaných biotopů.

Poslední část knihy se věnuje možnostem ochrany lesních ptáků a zamýšlí se nad budoucností lesů. Nejprve jsou popsány populační trendy lesních ptáků v různých částech Evropy. Často se akcentuje, že lesní ptáci nejsou tolik ohroženi jako třeba ptáci otevřené krajiny, ale není tomu tak vždy a všude – např. v severní Evropě početnost lesních druhů ptáků dlouhodobě klesá. Nelze to také říci o všech druzích či gildách. Následuje kapitola o lovu a dalších formách využívání lesních druhů ptáků člověkem. Nečekejte ale žádnou mysliveckou „latinu“ – text nabízí nezaujatý pohled na různé efekty lovu nejen na početnost, ale i na chování cílových druhů, genetickou strukturu jejich populací nebo dokonce celý ekosystém. V kapitole jsou diskutovány možnosti regulace lovu tak, aby byl dlouhodobě udržitelný. Text se však nevěnuje jen lovu, ale i rekreačním aktivitám, protože i ty mohou ptáky negativně ovlivňovat – vlajkovým příkladem lesního druhu trpícího v jiných ohledech šetrným turistickým ruchem je např. tetřev hlušec (*Tetrao urogallus*). V závěrečných dvou kapitolách se dozvíme např. to, že lesní chráněná území nemusí reprezentativně podporovat regionální avifaunu, protože jsou disproporčně častěji lokalizována do hor, na chudé půdní podklady a/nebo nepřístupná místa. Jsou také rozebrány různé způsoby hospodaření s porosty a jejich efekt na různé ekologické skupiny ptáků. Pro tento účel jsou především odlišováni ptačí obyvatelé mladších porostů, které lze podpořit např. zkrácením periody obmýtí, vhodným managementem okrajů lesa či redukcí pastvy (např. v tradičních agro-silvo-pastorálních systémech ve Středozemí), a obyvatelé vyspělých porostů, které lze podpořit např. ponecháváním vybraných stromů nebo mrtvého dřeva. Stejný způsob hospodaření může totiž jedněm prospívat, a druhým

škodit. Je zdůrazněno, že ochrana lesních ptáků by se neměla soustředit jen na hnízdní populace či společenstva, ale měla by reflektovat i nároky cílových druhů v mimohnízdní době. Taktéž je připomenuto, že ochranná opatření bývají podložena spíše expertním úsudkem než výsledky výzkumu a právě aplikovaný výzkum efektů hospodaření by měl být jednou z priorit do budoucna. Jak asi tušíte, neplatí to jen pro lesní ptáky.

Knihu *Ecology and Conservation of Forest Birds* vřele doporučuji všem zájemcům o ekologii lesních ptáků a lesa obecně. Je to kniha, kterou je rozhodně třeba mít po ruce, pokud „děláte“ lesní ptáky.

Martin Paclík

- Cockle K. L., Martin K. & Wesolowski T. 2011: Woodpeckers, decay, and the future of cavity-nesting vertebrate communities worldwide. *Frontiers in Ecology and the Environment* 9: 377–382.
- Hagemeijer E. J. M. & Blair M. J. (eds) 1997: *The EBCC Atlas of European Breeding Birds: Their Distribution and Abundance*. T & AD Poyser, London.
- Martin K. & Eadie J. M. 1999: Nest webs: A community-wide approach to the management and conservation of cavity-nesting forest birds. *Forest Ecology and Management* 115: 243–257.
- Wesolowski T. 2007: Lessons from long-term hole-nester studies in a primeval temperate forest. *Journal of Ornithology* 148, Supplement 2: S395–S405.

Stock M. 2019: *The Flying Zoo: Birds, Parasites, and the World They Share*.

University of Alberta Press (ISBN 978-1-77212-374-6). 260 str., cena 29,99 USD.

Lietajúca zoo, s týmto priliehavým názvom vyšla v minulom roku kniha Michaela Stocka, ktorá nás odľahčeným

ale vysoko odborným prístupom vtiahne do sveta vtákov a ich parazitov. Tak ako mnoho iných skupín živočíchov, aj vtáky sú akousi zoológickou záhradou – domovom nespočetného množstva rôznych organizmov, ktoré dočasne alebo natrvalo žijú na povrchu alebo vo vnútri ich tela či obývajú ich hniezda. Zvyčajne však nejde len o neškodné prebývanie či spoluzitie, ale o rôzne intenzívne vzťahy, založené hlavne na vykorisťovaní jedných a obrane druhých voči takémuto zneužívaniu. Tak medzi vtáčimi parazitmi a ich hostiteľmi dochádza k zložitej vzájomnej koevolúcii a vzniku množstva až fascinujúcich adaptácií a protiadaptácií. Ako a prečo k tomu došlo a aké dôsledky to má pre vtáky? Tieto a ďalšie otázky si kladie a odpoveď na ne sa snaží nájsť aj autor tejto knihy.

Kniha je rozdelená do desiatich často vtipne ale výstižne nazvaných kapitol (napr. „Blchy – cirkus v zoo“), v ktorých sú zahrnuté všetky základné skupiny parazitov, ako sú švoly (Mallophaga), blchy (Siphonaptera), kliešte (Ixodida), roztoče (Acari), dvojkřídlowce (Diptera), motolice (Trematoda), pásomnice (Cestoda) a ďalšie menej známe taxóny. Okrem základnej charakteristiky týchto skupín a spôsobu života ich hlavných zástupcov sa autor zaoberá aj ich pôvodom, evolúciou a vzájomnými ekologickými vzťahmi vrátane interakcií s hostiteľmi, pričom všetky tieto atribúty sa navzájom prelínajú a sú pospájané do plynulého rozprávania. Na roztočoch žijúcich na rôznych častiach vtáčieho tela alebo červoch parazitujúcich v rôznych častiach tráviaceho systému vtákov napríklad ilustruje, ako sa aj parazity dokázali prispôbiť svojim potravným správaním rôznym habitatom na tele hostiteľa, aby sa tak vyhli vzájomnej konkurencii. Túto diverzitu a rozmiestnenie parazitov na povrchu

a vo vnútri vtáčieho tela výstižne znázorňuje i obrázok 1.1 na str. 3.

V knihe však nehľadajte podrobný a úplný prehľad danej problematiky, ale skôr len akési základné uvedenie či zasvätenie do zložitého života vtákov a ich parazitov s mnohými novými inšpirujúcimi myšlienkami nabádajúcimi na ďalší výskum alebo otázkami na zamyslenie. Autor okrem iného napríklad ukazuje, že ani vtáacie parazity nemusia byť vždy tak škodlivé, a v niektorých situáciách môžu svojmu hostiteľovi dokonca poskytnúť aj určité výhody. K takým patria napríklad niektoré perové roztoče, ktoré sa živia aj rôznymi baktériami, hubami a inými drobnými organickými látkami (trus) zachytenými na sekréte nadchvostovej (mazovej) žľazy hostiteľov, čím ich zbavujú nielen týchto príživníkov, ale pomáhajú udržať aj čistejšie perie. Podobne niektoré parazitické červy v tráviacom trakte najmä vodných vtákov, napríklad labute veľkej (*Cygnus olor*), môžu brániť infikovaniu hostiteľa inými ešte škodlivejšími parazitmi. Je to aj logické, pretože v záujme každého parazita by malo byť udržať svojho hostiteľa čo najdlhšie pri živote. A nakoniec, príklad určitého typu takéhoto „mutualizmu“ môžeme nájsť aj medzi hniezdnyimi parazitmi a ich hostiteľmi, konkrétne v Južnej Amerike u zanášača veľkého (*Molothrus oryzivorus*) a jeho hostiteľov trupiála havranieho (*Psarocolius decumanus*) a trupiála družného (*P. angustifrons*), alebo v Afrike ako i v južnej Európe hniezdiacej kukavice chochlatej (*Clamator glandarius*) a jej hostiteľa vrany čiernej (*Corvus corone corone*), i keď v tomto druhom prípade to nemusí platiť pre každú populáciu (pozri Soler et al. 2017).

Z jednotlivých kapitol mňa osobne ako behaviorálneho ekológa najviac zaujala 9. kapitola venujúca sa ovplyvňovaniu správania hostiteľov parazitmi a ich

behaviorálnym adaptáciám voči nim, ako je napríklad využívanie mravcov na chemickú ochranu pred parazitmi, čistenie peria a pod. Čitateľ sa tam okrem iného dozvie aj to, ako môžu parazity negatívne ovplyvniť úspešnosť párovania, vonkajší vzhľad či dokonca spev samcov, alebo ako si dokážu niektoré vtáky vyberať menej parazitovaných partnerov. Vedeli ste napríklad, že samice snehule bielej (*Lagopus lagopus scotica*) môžu rozpoznávať intenzitu zaparazitovania samcov črevnými hlístovcami druhu *Trichostrongylus tenuis* podľa odrazu UV spektra ich hrebeňa? Alebo že sýkorky veľké (*Parus major*) by si mohli vyberať svojich partnerov aj na základe výskytu a početnosti tzv. „dobrých“ parazitov, konkrétne roztočov živiacich sa baktériami? (Pozri aj vyššie). A to nie je všetko. Autor sa v tejto kapitole zaoberá aj problematikou hniezdneho parazitizmu alebo skôr parazitizmu rodičovskej starostlivosti iných vtákov, na základe čoho si môže čitateľ-ornitológ urobiť predstavu i o rozsahu a úplnosti ostatných kapitol. Škoda len, že sa tu nedotkol aj otázky vzájomnej interakcie medzi hniezdnymi parazitmi, hostiteľmi a ich parazitmi navzájom, a nepoukázal tak na zložitosť a komplikovanosť vzťahov v tomto viacúrovňovom paraziticko-hostiteľskom systéme (pozri napr. Vas et al. 2013).

Trochu znepokojujúco nakoniec ale vyznieva posledná 10. kapitola knihy s podtitulom „Budúcnosť lietajúcej zoo“, v ktorej autor poukazuje nielen na negatívne environmentálne vplyvy na hostiteľov parazitov, ale aj na parazity samotné. Vzťah parazitov a ich hostiteľov, prostredia a človeka dobre ilustruje obrázok 10.1 na str. 211. Práve človek prispievajúci svojou činnosťou k znečisteniu a degradácii prostredia a ku klimatickým zmenám je ústredným článkom v tomto vzťahu. Je len na nás, či dopustíme ďalšie ničenie našej planéty. Návod, ako

môžeme pomôcť pri jej záchrane, i keď je to trochu mimo hlavnej ideí knihy, je uvedený v tabuľke 10.1.

Knihy je doplnená 36 čiernobielymi obrázkami, väčšinou perokresbami, grafmi, schémami a štyrmi tabuľkami s vysokou výpovednou hodnotou. Čitateľa môže trochu zmiestiť ich číslovanie, nakoľko obrázky i tabuľky sú číslované poradovým číslom kapitoly a potom poradovým číslom samotného obrázku či tabuľky v rámci danej kapitoly. Podobne samostatne pre každú kapitolu sú číslované aj odkazy na použitú literatúru (dohromady úctyhodných 314 citovaných literárnych prameňov) a uvedená ďalšia odporúčaná literatúra (35 prác). Knihu na 22 stranách uzatvára podrobný register vedeckých a odborných názvov, ktorý záujemcovi o konkrétne druhy parazitov alebo javy významne uľahčí orientáciu v knihe.

Text je písaný jednoducho a zrozumiteľne aj pre menej skúseného čitateľa v anglickom jazyku, pričom autor viaceré biologické pojmy vysvetľuje osobitne najmä pre tých, ktorí sa s nimi stretávajú prvýkrát. Nevyhýba sa ani humorným prirovnaniam – opuchy intertarzálnych kĺbov u potápky červenokrkej (*Podiceps griseigena*) spôsobené parazitickými hlístami druhu *Pelecitus fulicaeatrae* pripodobňuje napríklad ku kolenám futbalistov – a iným text odľahčujúcim vyjadreniam. Tým sa kniha stáva nielen poučným a informatívnym, ale aj zábavným čítaním.

Aj keď sa zdá, že táto publikácia je určená prednostne parazitológom alebo veterinárom, tým, že vtáacie parazity (podobne ako všetky iné) ovplyvňujú mnoho aspektov života svojich hostiteľov, vrátane ich rozmnožovania, populačnej dynamiky či správania, kniha určite osloví aj ostatných milovníkov prírody, ako i samotných ornitológov. Veď ako konštatuje sám autor, bolo by chybou každého, kto

sa zaujíma o vtáky a ich biológiu, ignorovať skutočnosť, že parazity sú významnou súčasťou ich života. Ani bežní vtáčkari sa po prečítaní tejto knihy nebudú už nikdy pozeráť na vtáky tak ako predtým. Všetkým ornitológom preto odporúčam nazrieť do tohto magického sveta - lietajúcej zoo - prostredníctvom recenzovanej knihy. Prajem peknú zábavu i poučenie!

Alfréd Trnka

Soler M., de Neve L., Roldán M., Pérez-Contreras T. & Soler J.J. 2017: Great Spotted Cuckoo nestlings have no antipredatory effect on Magpie or Carrion Crow host nests in southern Spain. *PLoS ONE* 12: e0173080.

Vas Z., Fuisz T. I., Fehérvári P., Reiczigel J. & Rózsa L. 2013: Avian brood parasitism and ectoparasite richness-scale-dependent diversity interactions in a three-level host-parasite system. *Evolution* 67: 959-968.